

Красимира Алексова¹
(СУ „Св. Климент Охридски“, България)

**ЗАВИСИМОСТИ МЕЖДУ НАГЛАСИТЕ КЪМ РЕЧЕВАТА
ВАРИАНТНОСТ И МАТЕРИАЛЕН СТАТУС НА
РЕСПОНДЕНТИТЕ²**

Krasimira Aleksova

**DEPENDENCIES BETWEEN THE ATTITUDES TOWARDS
THE SPOKEN LANGUAGE VARIABILITY AND
THE MATERIAL STATUS OF THE RESPONDENTS**

Резюме: В настоящия текст се коментират резултатите от изследване на връзките между 12 некодифицирани варианта в устната реч и признака ‘медианен нетен изравнен разполагам доход на член на домакинството’. От извършените 36 анализа връзки съществуват в 29 случая. Във всички от тях нагласите за неправилност и нееуфоничност, както и оценките за локална маркираност, нарастват от групата с медианен доход под прага на бедност през групата между този праг и долната граница на средната класа до групата на средната класа. Горната класа обаче, или в 17 случая, има най-негативни нагласи, или в 8 случая оценките ѝ са равни на тези на средната класа, или в 11 случая процентът на негативните оценки е под този на средната класа. Това показва, че за разлика от резултатите в немалко западни изследвания, у нас горната класа не е категоричен арбитър на обществените нагласи, нито модел за най-голяма нетърпимост към отклоненията в правоговора.

¹ krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg

² Публикацията се прави по проект „Инвариантни значения на членовете на глаголните и именните парадигми и съвременни тенденции в речевите употреби“, договор № 80-10-201/24.04.2017 г. Изказвам благодарност на Фонда за научни изследвания на СУ „Св. Климент Охридски“ за финансовата подкрепа.

Abstract: The paper presents results of a study which explores the connections between two variables: the attitudes towards twelve non-standard oral variables and the ‘median net-adjusted disposable income per household member’. A positive correlation has been found in 29 out of 36 analyses. In all these 29 cases, attitudes for correctness and non-euphonic together with local markedness values are increasing starting from the group of median income below poverty threshold, passing through the group located between poverty threshold and middle class lower limit, and reaching up to the middle-class group. The studied high class has either 17 cases of the most negative attitudes or 8 cases in which its values equal the middle-class ones or presents 11 cases of negative attitudes percentage below the middle-class level. These inferences evidence that, unlike Western sociolinguistic studies outcomes, high-class in Bulgaria does not seem to be necessarily an arbiter of societal attitudes nor it is a model of greatest intolerance towards non-standard language forms.

Ключови думи: езикови нагласи, социолингвистични променливи, неknижовни варианти, медианен нетен изравнен разполагам доход на член на домакинството, ниска, средна и висока класа.

Key words: language attitudes, sociolinguistic variables, nonstandard variants, the median net-adjusted disposable income per household member, low, middle and high classes.

1. Обектът и целите

Изследването на езиковите нагласи към речевата вариантност е съществена тема в социолингвистиката и в частност в социалната психология на езика. От тази проблематика се интересува и направлението, което се определя като перцептуална социолингвистика, като една от значимите негови теми е социалната идентификация по речта. Докладът принадлежи именно към това направление, тъй като обект на изследване в настоящата работа са връзките между нагласите към некодифицирани варианти на социолингвистични променливи и материалния статус на респондентите. Всички обобщения и изводи се базират върху анализ на резултатите от национална представителна анкета за изследване на езиковите нагласи към 12 некодифицирани варианта в устната реч.

2. Емпиричните данни

Емпиричните данни, обект на анализ, са взети от проведеното национално представително анкетно проучване, което е част от дейностите по проекта „Изследване на модели и средства в различни речеви ситуации и сфери на общуването в съвременния български език“³. Анкетата е представителна по отношение на признаците пол, възраст, местожителство (тип населено място и регион), образование и етническа принадлежност. Анкетаторите посещават дома на респондентите, четат въпросите и записват в анкетната карта отговорите. Предварително е записан звуков файл със словоформите, онагледяващи всяко от 12-те отклонения от правоговора, които се оценяват по три признакови противопоставяния: *правилно : неправилно речево явление, западнобългарско : източнобългарско речево явление, звучи добре : не звучи добре*. Признаците правилност, еуфоничност и локална маркираност са едни от най-често явяващи се при изучаване на социолингвистичната перцепция и социалната идентификация по речта.

В анкетното проучване е използван методът на семантичния диференциал, а скалата, по която се избира оценка на речевото явление по всеки от трите признака, има десет степени. Комбинирането на 12-те речеви маркера и трите признака за оценка формира 36 типа езикови нагласи като предмет на изследването.

Избраните от екипа 12 правоговорни отклонения (вж. Таблица 1.) имат различна честота и разпространение в рамките на страната, като някои от тях са ясно регионално маркирани, а други – не. Изборът им е мотивиран именно от честотата и значимостта им за общественото мнение и нагласите на респондентите за социалния облик на говорещия (повече вж. у Алексова 2016).

³ Проектът е финансиран от Фонд „Научни изследвания“, дог. № ДТК 02/ 11 от 16.12.2009 г. Изказвам благодарност на ФНИ за финансовата подкрепа.

Таблица 1.: Некодифицирани варианти на социолингвистичните променливи, които са обект на изследване

<ul style="list-style-type: none"> – Екане – <i>бел, голем, хлеб</i> (въпрос № 1) и <i>бехми, вървехме, живехме</i> (въпрос № 2). – Свърхякане – <i>голями, бяли, видяли, живяли</i> (въпрос № 3). – Окончание -ме за 1 л., мн.ч., сег. вр., I и II спр. – <i>ходиме, говориме, пушиме, пиеме</i> (въпрос № 4). – Аористна тематична гласна -а- (с отчитане на редукцията) вм. -о-, при глаголи от I спр., I р. – <i>четъх, отидъх, донесъхте, дадохте</i> (въпрос № 5). – Твърда съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, II спр., сег. вр. – <i>вървѣ, спѣ, вървѣт, спѣт</i> (въпрос № 6). – Твърда съгласна пред определителния член при някои същ. имена – <i>учителъ, лекаръ, приятель</i> (въпрос № 7). – Дейотация при показателни местоимения – <i>тѣа, тѣа, онѣа</i> (въпрос № 8). 	<ul style="list-style-type: none"> – Определителен член -гъ (под ударение) при съществителните от жр., завършващи на съгласна – <i>радосттъ, песентъ, мисълтъ</i> (въпрос № 9). – Генерализирана винителна флексия -ъ под ударение при същ. имена от жр. – <i>главѣ, главѣтъ, рѣкъ, рѣкътъ</i> (въпрос № 10). – Редукция на неударена гласна е в и, както и смекчаване на съгласни пред предни гласни. Включени са в един въпрос (№ 11) поради силна по степен положителна зависимост между тях – <i>Ний, дитий, ту ни пиши</i>. – Аористни непрефигирани и префигирани глаголни форми с ударение върху тематичната гласна – <i>говорих, говорил, направих, направил</i> (въпрос № 12).
--	--

3. Признакът фактор 'материален статус'

Във въпросника на анкетното проучване респондентите посочваха всички доходи на домакинството за месец, както и броя на членовете на домакинството. Тези данни поставят следния проблем: какъв вид независима променлива да бъде използвана за изследване на връзките между нагласите към 12-те социолингвистични зависими променливи и материалния статус на респондентите. В западната социолингвистика най-често се избират доходите като значима независима променлива, която е в основата на определянето на класовата принадлежност (вж. напр. Лабов 1966 и Тръдгил 1974).

Обърнах се към изследванията на съвременната класова структура на българското общество, за да потърся какви критерии се използват за определяне на границите между отделните класи. В труда на Стоян Панчев „Формиране и измерване на средната класа в България“ (Панчев 2013) са обосновани от теоретична и емпирична гледна точка критериите за дефиниране на средната класа у нас чрез съпоставка на множество виждания. Както в неговата работа, така и в настоящата като основна единица на изследване се залага домакинството, а и в анкетата разполагаме с данни за него. Ст. Панчев приема, че доходите са най-подходящият критерий за разграничаване на ниската, средната и високата класа. Според методологията, която е

избрана, в основата стои т.нар. ‘медианен нетен изравнен разполагаем доход’, а това са всички доходи на домакинството без платените данъци и социалните плащания (Панчев 2013: 8). Два критерия са приложени за определяне на долната и горната граница на доходите, които разграничават средната класа. Долната граница „трябва да е значително над линията на бедност” (Панчев 2013: 9), като тази линия през 2010 г., когато бе проведено анкетното ни проучване, е 283.75 лв. (вж. <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2012/12/14/nad-22-ot-bylgarite-pod-praga-na-bednost-za-2010-g.175475>)⁴. Освен това според Евростат линията на бедност е 60% от медианния нетен изравнен разполагаем доход (по-нататък МНИРД). За долна граница на средната класа се приема 90-тият процент на МНИРД. Вторият критерий служи за определяне на горната граница на средната класа и се състои от два компонента: средната класа трябва да е между 40% и 60% от населението и да обхваща толкова хора, че горната класа да бъде поне 5%. Ст. Панчев залага три възможни интервала за определяне на средната по доходи класа: 90% – 210%, 90% – 220%, 90% – 230% от МНИРД. След проучване на посочените от респондентите ни доходи избрахме като най-адекватен интервала 90% – 210% от МНИРД.

Следващият значим въпрос е как да бъде изчислен доходът, който се пада на член на домакинството в базата данни от нашата анкета. Според „Статистика на доходите и условията на живот (EU-SILC) на НСИ, в съгласие с единна методология, определена с Регламент 1177/2003 на Европейския парламент и на Съвета на ЕС“ (http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/SILC_Metodology.pdf, посетен на 30.12.2017 г.) за пресмятане на индикаторите за бедност и социално включване се използва ‘общ разполагаем нетен доход’ и модифицирана еквивалентна скала за ‘еквивалентен размер на домакинството’. Той от своя страна се пресмята, като първият възрастен на 14 и повече

⁴ Размерът на линията на бедност се определя от Министерския съвет по предложение на министъра на труда и социалната политика съгласно „Методика за определяне и актуализиране на линията на бедност за страната“, приета с ПМС № 345 от 18.12.2006 г., ДВ бр. 106 от 2006 г. Методиката за определяне е съобразена с регламентите на Европейския съюз и препоръките на Евростат в областта на статистиката по доходите и жизненото равнище, както и с методологията на НСИ.

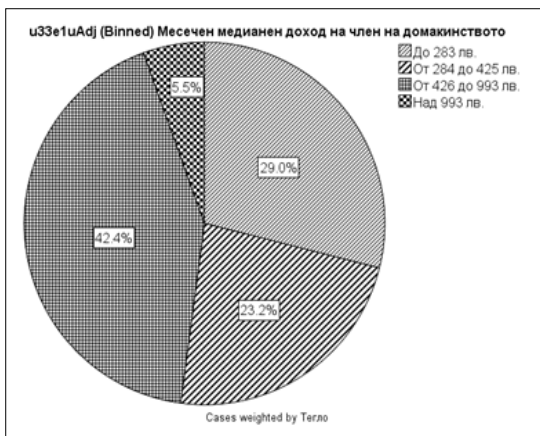
години получава тегло 1-ца, вторият възрастен – 0.5, всяко дете под 14 години – 0.3. Тези тегла се пресмятат за всеки член и се сумират, за да се получи ‘еквивалентен размер на домакинството’. „Общият разполагаем нетен доход за всяко домакинство се разделя на неговия еквивалентен размер и се формира общ разполагаем нетен доход на еквивалентна единица“ (http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/SILC_Metodology.pdf). Съобразявайки се с тази методика, изчислихме ‘еквивалентния размер на домакинствата’ в нашата анкета, а след това получихме и МНИРД, като разделихме посочения от всеки респондент общ доход на еквивалентния размер на домакинството. Така се получи нов признак фактор (независима променлива) в нашата база данни: ‘медианен нетен изравнен разполагаем доход на член на домакинството’. Необходимо е да се подчертае, че данните за месечния доход са въпрос на самоопределяне, откъдето могат да се получат и разминавания с данни на Националния статистически институт.

Следващият важен въпрос е какви интервали да бъдат използвани за определяне нивата на новополучения признак фактор (независимата променлива). Тъй като основни икономически значими показатели са прагът на бедност, долната и горната граница на средната класа (показателни и за границите на долната и горната класа), бе взето решение интервалите да бъдат следните: **първи интервал** – до 283 лв. (прага на бедност за 2010 г.), **втори интервал** – от 283 до 425 лв. (долната граница на доходи на средната класа = 90% от медианния нетен изравнен разполагаем доход за 2010 г., който е 473 лв.); **трети интервал** – от 426 до 993 лв. (горната граница на средната класа, която е 210% от МНИРД за 2010 г.), **четвърти интервал** – над 993 лв. на член на домакинството за месец (този интервал включва представители на горната класа).

Основната хипотеза, която проверява настоящата работа, гласи, че оценките на респондентите според трите признакови противопоставяния ще бъдат зависими от признака ‘медианен нетен изравнен разполагаем доход на член на домакинството’, като с неговото увеличаване ще нарастват както негативните нагласи към правоговорните отклонения, така и локалната разпознаваемост на тези ненормативни варианти.

4. Резултати от анализа на връзките

От общо 2018 респонденти в настоящото изследване участват 1648, тъй като 370 не са посочили дохода на домакинството за месец. На граф. 1. се вижда процентното разпределение на съвкупността от 1648 души по четирите нива на признака ‘медианен нетен доход на член на домакинството’: най-голяма е групата на респондентите с доход между 426 и 993 лв. (а това са долната и горната граница на средната класа), на второ място са респондентите под прага на бедността – 29%, на трето място са анкетираните, които са между прага на бедността и долната граница на средната класа – 23.2%, а най-малко – 5.5% са анкетираните с месечен доход над 993 лв., т.е. това са респондентите от горната класа. Представителите на средната класа, участвали в анкетата, отговарят на критерия, че средната класа е между 40% и 60% от обществото. За горната класа се сочат минимално 5%, а респондентите в анкетата от тази класа са 5.5%. Ако се говори за класи, то тогава първите две групи по признака ‘медианен нетен доход на член на домакинството’ формират т.нар. ниска класа – общо 52.2%. Не бива да се забравя, че поделянето по групи според доходите в настоящата работа се базира на самооценките на респондентите.

Графика 1.

Разпределение на респондентите в 4 групи според признака фактор ‘медианен нетен изравнен разполагаем доход на член на домакинството’

Чрез програмния пакет SPSS бяха извършени анализи на връзките между нагласите на респондентите (като признаци резултати) и признака фактор ‘медианен нетен изравнен разполагаем доход на член на домакинството’. От 36 анализа на връзките (12 явления,

оценявани по 3 признакови противопоставяния) се оказа, че в 29 случая според коефициента на Пирсън ($b < 0.05$) има връзка между оценките на 12-те явления по трите признака ('правилно : неправилно', 'западнобългарско : източнобългарско явление', 'звучи : не звучи добре') и 'медианния доход на член на домакинството'. Няма връзка между медианния доход и следните оценки: правилност : неправилност на свръхякането в причастни форми (*вървяли, живяли*), западно- : източнобългарско явление на дейотирани местоименни форми от типа *тоа, таа*, правилност : неправилност на форми за ж.р. ед.ч. с член *-тъ* вм. *-та* под ударение (*радосттъ, песентъ*), правилност : неправилност и западно- : източнобългарско явление на редуцията на неударено *e* и смекчаването на съгласните пред предни гласни, правилност : неправилност и западно- : източнобългарско явление на аористни форми с крайно ударение (*говорих, говорил*).

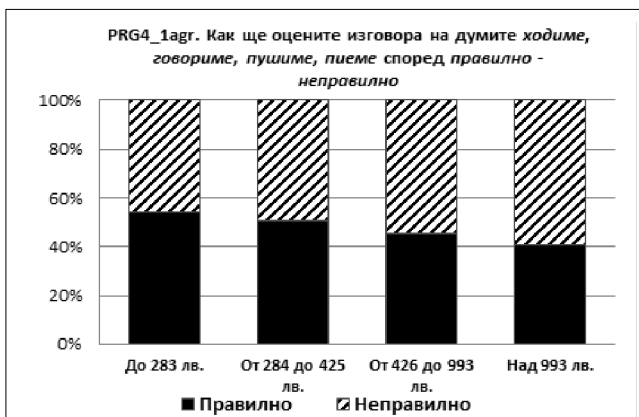
Във всички 29 случая на наличие на връзка тя е слаба според коефициента на Крамер⁵, освен това положителна, т.е. с нарастване на стойностите на признака фактор нарастват и стойностите на признака резултат (нагласите към 12-те некодифицирани варианта).

За да бъде открито конкретното изражение на тези връзки, бяха разгледани разпределенията на отговорите в четирите групи по медианен доход на член за всяко от 12-те явления, оценени по трите признака. За да бъде облекчена визуализацията и да се очертаят поясни тенденции, десетстепенната скала на оценките беше сведена до двустепенна за оценките по факторите 'правилно : неправилно' и 'звучи : не звучи добре' и тристепенна за признака 'западнобългарско : източнобългарско явление' поради наличието при него на значителен брой отговори „не знам”. Най-значим показател се оказа сравнението на разпределенията на отговорите във всяка от четирите групи по признака 'медианен нетен доход на член на домакинството'. Очертава се следната тенденция: процентът на оценките за неправилност и неблагозвучност нараства (макар и понякога с малък процент) от групата на респондентите с доход до прага на бедността (до 283 лв.)

⁵ Тук се прилага следната скала за сила на връзките според коефициента на Крамер (K): $K \leq 0,150$ – слаба, $0,151 \leq K \leq 0,200$ – средна, $0,201 \leq K \leq 0,250$ – умерена, $0,251 \leq K \leq 0,300$ – умерено силна, $0,301 \leq K \leq 0,350$ – силна, $0,351 \leq K \leq 0,400$ – много силна, $K \leq 0,400$ – изключително силна.

през групата с доходи от прага на бедността до долната граница на средната класа (от 284 до 425 лв.) до групата на средната класа (с доходи от 426 до 993 лв.). Оценките на четвъртата група – с доходи над 993 лв. (горната класа), или са равни на тези на средната класа (8 случая), или малко ги надвишават (17 случая), или са с няколко процента по-ниски (11 случая).

Нека да представим тези три случая на отношение между нагласите в четирите групи. Съпоставката се извършва по вътрешното разпределение на отговорите във всяка от четирите групи. **Първи случай** – сравнението на процентните разпределения в четирите групи сочи повишаване на негативните оценки за некодифицираните варианти, като най-голям процент съществува в границите на горната класа – вж. граф. 2., на която са онагледени нагласите по признака ‘правилно : неправилно’ на т.нар. мекане (*ходиме, говориме, пушиме, пиеме*).

Графика 2. Оценки по противопоставянето ‘правилно : неправилно’ към т.нар. мекане (*ходиме, говориме*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

Вариант на първия случай са въпросите, които изискват идентификация на локалното разпространение на некодифицирания вариант на 12-те социолингвистични променливи. При този подслучай в рамките на горната класа (с медианен доход над 993 лв.) са най-много отговорите „западнобългарска особеност“, както и най-малко

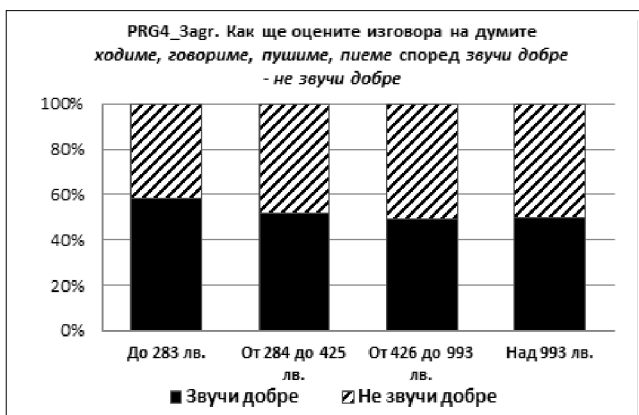
погрешните отговори „източнoбългарска особенoст“ в съпoставкa с другите групи. Тези проценти сочат, че респoндентите с най-високи медианни доходи притежават малкo по-висoкa компетентнoст по отношение на лoкaлнoтo разпрoстрaнение на екaнетo. Не трябвa да прoпускaмe oбaчe фaктa, че oтгoворите „не знaм“ при гoрнaтa клaсa сa малкo пoвeчe кaтo прoцент спрямo същия oтгoвoр при срeднaтa клaсa (вж. грaф. 3.).

Общo в 17 случaя съществува тoзи първи мoдел на отношение между вътрешнoтo разпрeделение в групите. Анализът на тези 17 случaя пoкaзвa oбaчe, че рaзличиятa между oцeнките на срeднaтa и на гoрнaтa клaсa сe състoят oт някoлкo прoцeнтa, т.е. не сa силнo изрaзени. A тoвa e вaжeн пoкaзaтeл зa стeпeнтa, в кoятo гoрнaтa клaсa в oбщeствoтo сe oтличaвa oт срeднaтa пo нaгласитe си към нeкoдифицирaнитe вaриaнтe в устнaтa кoмуникaция. Пoлучeнитe дaнни сa свързани с вeрифицирaнeтo в бългaрски условия на рeзултaти oт зaпaдни изслeдвaния, в кoитo стaвa яснo, че гoрнaтa клaсa притежaвa пo-прeстижнo рeчeвo пoвeдeниe, нoситeл e нa oснoвнитe харaктeристики на езикoвия стaндaрт, a тoвa прeдпoлaгa и същeствувaнeтo нa пo-висoк прoцент нeгaтивни нaгласи нa прeдстaвитeлитe и към нeстaндaртнитe/нeкoдифицирaнитe вaриaнтe.

Грaфика 3. Oцeнки пo прoтивoпoстaвянeтo ‘зaпaднoбългaрскa : изтoчнoбългaрскa oсoбeнoст’ зa т.нaр. екaнe в глaгoлни фoрми (*бeхмe, вървeхмe*) спoрeд признaкa ‘мeдиaнeн срeдeн дoхoд нa члeн нa дoмaкинствoтo’

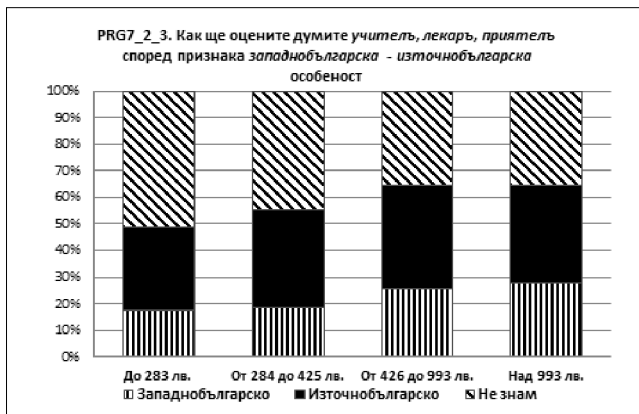
Втори случай – когато в рамките на отделните групи негативните нагласи (защрихованите части на граф. 4.) към некодифицираните варианти нарастват от групата на респондентите с доход под прага на бедност (до 283 лв.) през групата на анкетираните с доход между прага на бедност и долната граница на средната класа (от 284 до 425 лв.) до групата на представителите на средната класа. Оценките обаче на т.нар. горна класа са еднакви с оценките на средната класа. Подобно съотношение като на граф. 4. между разпределението вътре в четирите групи се наблюдава в 8 от 29 случая на наличие на връзки между нагласите на респондентите и признака фактор ‘медианен среден доход на член на домакинството’.

Графика 4. Оценки по противопоставянето ‘звучи : не звучи добре’ към т.нар. мекане (*ходиме, говориме*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

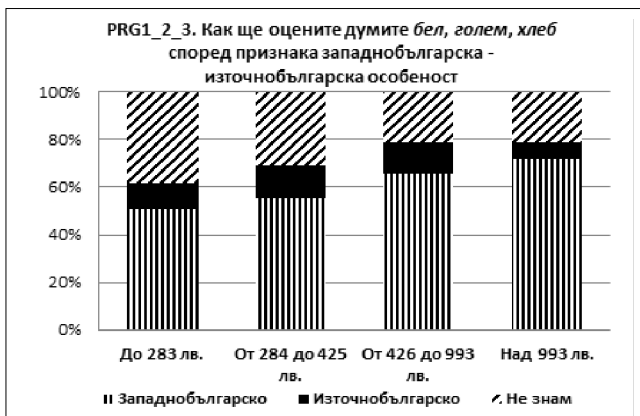
Този втори случай има своите варианти при въпросите за локалната принадлежност на 12-те некодифицирани явления в устната реч, тъй като в тези въпроси не става дума за негативни или позитивни нагласи, а за процентно разпределение на 3 отговора: „западнобългарска особеност“, „източнобългарска особеност“, „не знам“. На граф. 5. е представен случаят, в който отговорите „не знам“ (защрихованите от ляво на дясно части на граф. 5.) намаляват с нарастване на медианния доход в групите, като отговорите обаче на средната

и горната класа (3. и 4. група на граф. 5.) са приблизително еднакви. Тези данни говорят, че с нарастване на доходите относително нараства до средната класа компетентността за локалната маркираност на правоговорните отклонения, но т.нар. горна класа не се различава по компетентността си от средната класа респонденти.

Графика 5. Оценки по противопоставянето ‘западнобългарска : източнобългарска особеност’ за форми с непалатална съгласна пред определителния член на същ. имена от м.р. (*учителъ, лекаръ*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

Друг вариант на втория тип съотношение между процентното разпределение на оценките в четирите групи представя граф. 6. – увеличаване на отговорите „западнобългарска речева особеност“ с повишаване на медианния доход от групата с най-ниски към групата с най-високи доходи, но пък еднакъв брой отговори „не знам“ при средната и горната класа. И в този вариант на втория тип относителната разлика между нагласите на средната и горната класа не е достатъчно ясно изразена поради наличие на еднакъв процент отговорили „не знам“.

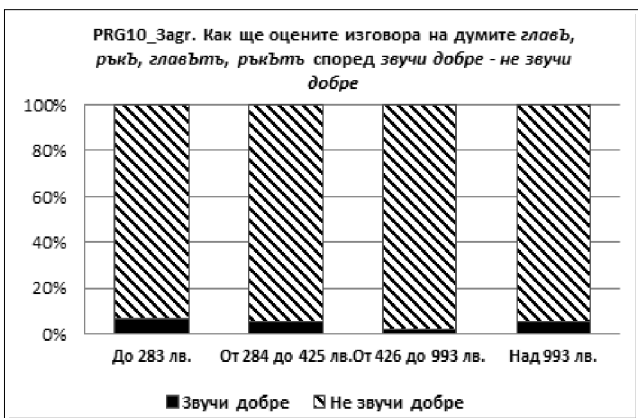
Графика 6. Оценки по противопоставянето ‘западнобългарска : източнобългарска особеност’ за т.нар. екане в именни форми (*бел, хлеб*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

Третият тип съотношение между разпределението вътре в четирите групи на оценките е представен на граф. 7. и граф. 8. На граф. 7. се вижда относително увеличаване на оценките за неправилно явление (защрихованите части на граф. 7.) до средната класа, като обаче оценките за неправилност в рамките на горната класа (в проценти) са по-малко от съответния процент при средната класа. Подобно явление – горната класа да има по-малък процент негативни нагласи, отколкото средната, се наблюдава в 11 (от общо 29) случая на наличие на връзки между нагласите и признака фактор ‘медианен среден доход на член на домакинството’.

Граф. 8. представя данни, които също принадлежат към третия случай. Макар че в четирите групи по признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’ отчетливо доминират оценките за неблагозвучност към същ. имена от ж.р. ед.ч. с генерализирана винителна форма, положителните нагласи (в черно на граф. 8.) в рамките на средната класа са по-малко, отколкото положителните в горната класа (над 993 лв. медианен доход на член на домакинството).

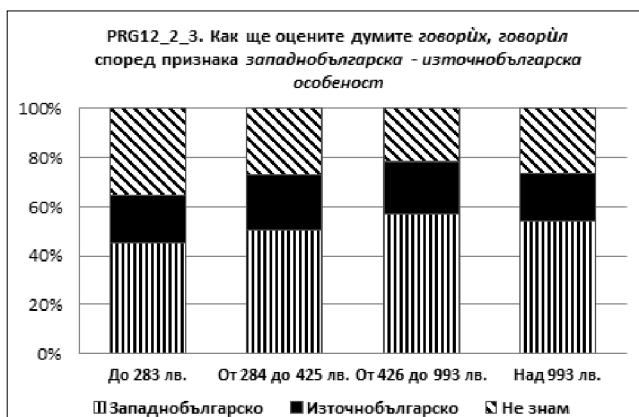
Графика 7. Оценки по противопоставянето ‘правилно : неправилно’ за т.нар. екане в именни форми (*бел, хлеб*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

Графика 8. Оценки по противопоставянето ‘звучи добре : не звучи добре’ за т.нар. ъкави форми (*главЪ, главЪтъ*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

Третият случай също има вариант, при който признакът не изисква оценка за правилност или благозвучност, а разпознаване на локална маркираност на явлението. Граф. 9. онагледява този подвариант, при който отговорите „не знам“ (защрихованите от ляво на

дясно части) в рамките на горната класа (над 993 лв.) са повече от тези на средната класа (от 426 до 993 лв.). Приписването на западнобългарска маркираност на форми от типа *говорѝх, говорѝл* при средната класа се отличава с малко по-висок процент в сравнение с горната класа. Източнoбългарската принадлежност (в черно на граф. 9.) е с почти еднакъв процент и при четирите групи. Тук е необходимо да се подчертае, че в изследването се интересуваме не дали форми от типа *говорѝх, говорѝл* принадлежат към източните или западните говори според лингвогеографията (т.е. от научна гледна точка), а как се идентифицират те от респондентите при слухова перцепция на кратък списък от представителни форми.

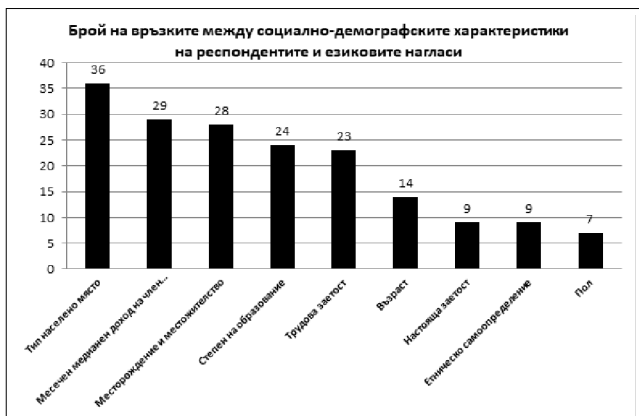
Графика 9. Оценки по противопоставянето ‘западнобългарска : източнoбългарска особеност’ за аористни форми с крайно ударение (*говорѝх, говорѝл*) според признака ‘медианен среден доход на член на домакинството’

5. Обобщения и изводи

Както беше посочено, след като бяха извършени анализи на връзките между 36 вида нагласи (12 некодифицирани варианта на социолингвистични променливи, оценени по 3 признакови противопоставяния – правилно : неправилно, западнобългарска : източнoбългарска особеност, звучи добре : не звучи добре) и признака фактор ‘медианен среден доход на член на домакинството’, се оказа, че в 29

случая е налична връзка. От съпоставката на броя на връзките между другите участващи в изследването признаци фактори (като независими променливи) и езиковите нагласи (като зависими променливи) става ясно, че медианният среден доход на член на домакинството е на второ място, както личи от граф. 10. Следователно той е сред значимите фактори, детерминиращи нагласите към правилността, благозвучността и локалната маркираност на 12-те правоговорни отклонения в устната реч.

От направените в тази работа анализи на данните става ясно също, че връзките са слаби, положителни. Във всички 29 случая с нарастване на медианния доход нарастват и процентите нагласи за неправилност и неблагозвучност в три от четирите групи респонденти: първа група – с доходи до прага на бедността (283 лв.) за 2010 г. (когато е извършено националното представително анкетно проучване), втора група – с доходи от прага на бедността до долната граница на средната класа (425 лв.), и трета група – средна класа (медианен доход на член на домакинството между 426 и 993 лв.). Ако това нарастване в границите на трите групи е обща тенденция във всички 29 случая, то съпоставката с четвъртата група респонденти (горната класа с медианни месечни доходи на член на домакинството над 993 лв.) оформи три случая: а) нагласите за неправилност и неблагозвучност са по-голям процент при горната класа в сравнение със средната и другите две групи, а също така горната класа проявява по-голяма компетентност по отношение на локалната маркираност на некодифицираните варианти – в 17 от 29 анализа, б) средната и горната класа имат еднакви нагласи към неправилността, неблагозвучността и локалната принадлежност на речевите явления – в 8 от 29-те анализа, в) горната класа има по-малък процент оценки за неправилност и неблагозвучност, а също така по-неточна представа на локалната маркираност на оценяваните речеви особености – в 11 от 29 анализа. В първия и в третия случай разликите в процентите на средната и горната класа не са големи.

Графика 10. Брой на връзките между социално-демографските характеристики на респондентите като признаци фактори и езиковите нагласи като признаци резултати

Очертаните три случая говорят, че горната класа респонденти в нашето проучване не се разграничава като изключителен носител на най-негативните нагласи към 12-те некодифицирани варианта в устната реч, макар че в 17 от 29 случая тя има най-голям процент негативни оценки, но разликата с процентите на средната класа не е много голяма. Според нагласите си към неправилността и неблагозвучността, както и според оценките си за локалната маркираност на 12-те явления, горната класа анкетирана не се очертава като арбитър на обществените нагласи. В такъв случай хипотезата, която бе издигната преди началото на проучването, не се потвърди в цялост. Първата част на хипотезата – признакът ‘медианен среден доход на член на домакинството’ е значим фактор за формиране на езиковите нагласи към явления в устната реч, се потвърди. Потвърди се частично втората част на хипотезата – че с нарастването на медианния среден месечен доход на член на домакинството ще растат и негативните нагласи за правоговорните отклонения, както и локалната разпознаваемост на тези отклонения. Частично, защото тази тенденция се наблюдава само в първите три групи: първа – с доходи до прага на бедност, втора – с доходи от този праг до долната граница на средната класа, трета – средната класа (с доходи от 426 до 993 лв.). Горната класа по своите

нагласи или надвишава оценките на другите три, или е идентична със средната, или дори показва оценки под тези на средната класа. Тъй като анкетното проучване е национално представително, с риск от грешка = 0.05, може да се каже, че ако се анкетира цялото пълнолетно население у нас, резултатите ще бъдат същите.

Данните от настоящото изследване не говорят какво е речевото поведение, а какви са нагласите при перцепция на устна реч. Нещъмнено една предстояща задача е да се съпостави речевото поведение на социално значими прослойки/класи и нагласите им, за да се докаже чрез емпирични данни и статистически изследвания кой е арбитърът на обществените нагласи към езика и носителят на най-престижно речево поведение. Не че липсват изказани мнения в нашата научна литература по тези въпроси, липсват статистически значими доказателства. Настоящата работа е част от стремежа тази празнина да бъде запълнена.

ЛИТЕРАТУРА

Алексова 2016: Алексова, Кр. *Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта*. София: Парадигма.
Aleksova, Kr. *Sotsiolingvistichna pertseptzia, ezikovi naglasi i sotsialna identifikatsia po rechta*. Sofia, Paradigma.

Панчев 2013: Панчев, Ст. *Формиране и измерване на средната класа в България*. София: Институт за пазарна икономика. http://ime.bg/var/images/Middle_class_final.pdf (посещение на страницата: 29.12.2017).
Panchev, St. *Formirane i izmervane na srednata klasa v Bulgaria*. Sofia: Institut za pazarna ikonomika. http://ime.bg/var/images/Middle_class_final.pdf (29.12.2017)

Лабов 1966: Labov, W. *The social stratification of English in New York City*. Washington, Centre for Applied Linguistics.

Тръдгил 1974: Trudgill, P. *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.